

www.forumhistoriae.sk

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)

© 2022 The Author(s)
© 2022 Institute of History,
Slovak Academy of Sciences

Na ceste za zločinom v dejinách mojmirovskej Moravy a arpádovského Uhorska

Miroslav Lysý

Keywords

crime, criminal justice, legal terminology, penalty, Middle Ages, Magna Moravia

DOI

10.31577/forhist.2022.16.2.2

Author

Miroslav Lysý
Katedra právnych dejín a právnej
komparatistiky
Právnická fakulta Univerzity Komenského
Šafárikovo nám. č. 6
P. O. BOX 313
810 00 Bratislava
Slovak Republic
Email: miroslav.lysy@flaw.uniba.sk
ORCID: 0000-0002-4242-240X

Cite

LYSÝ, Miroslav. Na ceste za zločinom v dejinách mojmirovskej Moravy a arpádovského Uhorska. In *Forum Historiae*, 2022, vol. 16, no. 2, pp. 8–20, doi: 10.31577/forhist.2022.16.2.2

Abstract

LYSÝ, Miroslav. On the Road to Crime in Moimir's Moravia and Árpáds' Hungary.

Sanctions and penalties enforced upon law-breakers are an age-old phenomenon. The division of civil and criminal laws from a legal standpoint began in practice relatively late in the territory now known as Slovakia. Terminology is first used in public administration beginning to distinguish clearly between these two spheres of legislation as late the 13th century. In previous times, the difference was not so obvious and in some norms from the 9th to 12th centuries, completely indiscernible. Legal terminology was underdeveloped with standards that stipulated a composition and combination of profane and ecclesiastical sanctions. The oldest legislative code did not specify attributes of criminal law such as *culpa*, a perpetrator, or a punishment. Moreover, not only was there an absence of definitions, but terms were either sporadically used or completely absent. In the early stages of criminal law, foreign influence played an important role, such as the impact of the Canon law, a focus on the perpetrator and the emerging Municipal law. It was the municipal privileges of the 13th century that first began to distinguish between civil and criminal procedures.

Kriminológia ako sociálna veda o skúmaní kriminálneho správania má svoje počiatky v novoveku. Jej vznik bol sprevádzaný novým uchopením trestného práva na západe nášho kontinentu niekedy od 17. storočia. Zmena v chápaní trestného práva sa niekedy dáva do súvisu s dielom talianskeho filozofa a ekonóma Caesareho Beccariu (1738 – 1794) *Dei delitti e delle pene* (*O zločinoch a trestoch*), hoci jeho prínos bol zrejme preceňovaný.¹ Vlastný pojem kriminológie sa potom uplatňuje až v 19. storočí. Je však celkom prirodzené, že sa k perspektívne rozvíjajúcej náuke vytvorili aj dejiny kriminality. Záujem o spoločenský fenomén protiprávneho správania tak zároveň ovplyvnil a obohatil aj historickú vedu či celkove právne dejiny, a to aj na našom území. Prejavil sa nielen publikovaním napríklad zbierok práva (no nielen mestských), ale v neskoršej dobe (od prelomu 19./20. storočia) k nim pribudli diela uhorských historikov, ktorí sa minulosti venovali

Táto práca bola podporená Agentúrou pre podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-18-0417 „Historický vývoj terminológie súkromného práva na Slovensku pre potreby rekonštrukcie slovenského občianskeho práva“.

1 ŠVECOVÁ, Adriana. Beccariovský obrat ponímania trestného činu v konfrontácii s trestnoprávnou úpravou v Uhorsku a habsburskej ríši v 18. a na začiatku 19. storočia. In *Právněhistorické studie*, 2017, roč. 47, č. 1, s. 66–67.

zločinu a trestania.² Autori tak mohli porovnávať rozdiely medzi trestným právom v stredoveku a v ich súčasnosti, ako ich uvádza napríklad vo svojom diele János Király o bratislavskom mestskom práve v stredoveku.³

Pri týchto porovnaníach však vznikol problém súvisiaci s tým, že trestné právo malo v minulosti úplne iné postavenie v systéme práva. Koncom 19. storočia, keď János Király spracovával svoje dielo, v Uhorsku už platil relatívne moderný trestný zákonník, ktorým sa trestné právo definitívne emancipovalo ako kodifikované právne odvetvie so systematickou úpravou. Nič také však neplatilo pre staršie zbierky práva, v ktorých nemali články o trestnom práve spravidla výnimočne vymedzené postavenie. Navyše absentovala výlučná verejnoprávna povaha trestného práva a ťažšie sa hľadala hranica medzi ním a súkromnoprávnymi vzťahmi, v ktorých rámci existovala celá skupina súkromných deliktov.⁴ Tak ako neexistovala striktná hranica medzi súkromným a trestným právom, rovnako chýbala aj jasná hranica medzi zločinom a hriechom, ktoré vo výkone súdnictva často splývali.⁵

To má však za následok, že určité protiprávne konania pripomínajúce trestné právo sa nemôžu jednoznačne popísať jeho jazykom a pojmami. Historikom tak zostáva často hovoriť o „riešení konfliktov“, zvlášť preto, že mnohé z týchto konfliktov neboli riešené ani súdnou cestou a uprednostňovali sa viac metódy zmieru, vyrovnania, prípadne pomsty.⁶ Takéto „riešenie konfliktov“ potom bolo záležitosťou tak lokálnych spoločenstiev, ako aj cirkvi, rodov, jednotlivcov či celých krajín.

Navyše netreba zabudnúť na dôležitú poznámku, ktorú opísal nemecký historik Hans Hattenhauer vo svojich *Evropských dejinách práva*. V pasáži, ktorá sa venovala kategórii archaické právo s odvolaním sa na právnika a jazykovedca Jakoba Grimma pripomenul slová tohto veľikána z prelomu 18. a 19. storočia, že v starom práve pojmy zločin a zločinec absentujú.⁷ To vlastne znamená, že

2 Prehľadne jednotlivé zbierky prameňov a najstaršie (i novšie) práce zhromaždila SZEGHYOVÁ, Blanka. *Súdnictvo a súdna prax v mestách Pentapolitany v 16. storočí*. Bratislava : Veda, 2016, s. 15-19. V staršom bádání dominujúci právno-historický prístup neskôr sčasti nahradili sociálne dejiny, najmä na západe. ČECHURA, Jaroslav. *Kriminalita a každodennosť v raném novověku. Jižní Čechy 1650 – 1770*. Praha : Argo, 2008, s. 18.

3 Na takéto rozdiely sa odvolával napríklad KIRÁLY, János. *Pozsony város joga a középkorban*. Budapest : A Magyar tud. akadémia kiadása, 1894, s. 243.

4 Pri pohľade do ešte starších čias, do jurisprudencie v antickom období, vysvitne, že trestné právo nepredstavovalo až taký atraktívny predmet záujmu ako súkromné právo. KINCL, Jaromír – URFUS, Valentin – SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo*. Praha : C. H. Beck, 1995, s. 317-318. Táto skutočnosť mala, pochopiteľne, aj svoje dôsledky v kontexte so znovuobjavením rímskeho práva v stredovekej latinskej Európe.

5 Koncept hriechu, ktorý sa miešal s archaickým právom, vytvoril priestor na vznik trestného práva. Tento proces však trval pomerne dlho, už aj preto, že cirkevné sankcie a výkon svetského práva pôsobili skôr nezávisle popri sebe. HATTENHAUER, Hans. *Evropské dějiny práva*. Praha : C. H. Beck, 1998, s. 153.

6 NODL, Martin – WIHODA, Martin. Slovo úvodom. In NODL, Martin – WIHODA, Martin (eds.) *Rituál smíření. Konflikt a jeho řešení ve středověku. Sborník příspěvků z konference konané ve dnech 31. května – 1. června 2007 v Brně*. Brno : Matices Moravská, 2008, s. 9-12. Na príklade rituálov o riešení konfliktov písal ZUPKA, Dušan. *Rituály a symbolická komunikácia v strednej Európe (Arpádovské Uhorsko 1000 – 1301) (=Acta historica Posoniensia XVII)*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2011, s. 63-95. V súčasnosti trestné právo takisto pozná niektoré zmierlivé postupy, ich paralely nachádza v staršom práve GÁBRIŠ, Tomáš. *Právo a dejiny. Právohistorická propedeutika*. Kraków : Spolok Slovákov v Poľsku – Towarzystwo Słowaków w Polsce, 2012, s. 333-338.

7 HATTENHAUER 1998, s. 14.

v archaickom práve⁸ bolo zaujímavé to, že došlo k jeho porušeniu a problém bol náprava stavu, nie potrestanie a náprava porušiteľa práva.

To aj ukazuje, aké ťažké je vlastne v týchto príkladoch hľadať hranice medzi porušením práva v trestnoprávnej (či kriminálnej) rovine a v rovine civilného (občianskeho) práva. Ak je totiž dnes možné „spôsobiť škodu“ (majetkovú či na živote) súčasne v trestnoprávnej i občianskoprávnej rovine, v minulosti takéto rozlišovanie nemalo prakticky zmysel. V tejto štúdiu tak ukážem, že do 13. storočia má zmysel hovoriť len o formujúcom sa trestnom práve.

Vyššie uvedené špecifiká vo vývoji práva je možné predpokladať aj na území dnešného Slovenska. Súčasne, v porovnaní s krajinami smerom na západ, treba upozorniť na dva dôležité aspekty. Tým prvým je časový posun vo vývoji práva, ten druhý je len letný dotyk s rímskou právnou kultúrou, ktorý sa prejavil viac v jazyku ako v obsahu práva.⁹

Aby sa ale prešlo od všeobecného ku konkrétnemu, nasledujú niektoré príklady, ako vyzeral jazyk protiprávneho (azda kriminálneho) konania v prameňoch 9. storočia vzťahujúcich sa k územiu dnešného Slovenska. Jeden z najznámejších prameňov z 9. storočia, *Fuldské letopisy*, obsahuje pomerne podrobný a veľmi často citovaný nekrológ Svätopluka:

Svätopluk, knieža Moravanov a lono všetkej vierolomnosti, keď v dychtivosti po ľudskej krvi obchádzal všetky susedné krajiny, uvádzajúc ich ľstou a klamom v zmätok, nakoniec vyzývajúc svojich (ľudí), aby neboli milovníkmi mieru, ale radšej zostávali v nepriateľstve k susedom, nešťastne zomrel.¹⁰

Pri začítaní sa do textu a odhliadnutí od početných invektív autora letopisov, ktorý Svätopluka očividne nemal rád, je možné vidieť, čo bolo predmetom Svätoplukovho obvinenia. Ide o nevernosť, čo bolo v stredoveku závažné previnenie. Jeho základom bol nepochybne fakt, že Svätopluk mal prinajmenšom dvakrát počas svojej vlády zložiť sľub vernosti (Ludovítovi Nemcovi a neskôr Karolovi III. Tučnému)¹¹ a podľa slov autora *Fuldských letopisov* túto vernosť sám nedodržiaval. Svätopluk je označený ako „lono všetkej vierolomnosti,“ i keď jeho nevernosť nebola v tomto nekrológu príliš konkretizovaná a text

8 Kategóriu archaického práva Hattenhauer definuje nielen ako najstaršiu fázu práva, ktorej pôvod je v predštátnej spoločnosti. Išlo zároveň o typ práva, ktorý prežíval popri iných typoch (ako je právo učené či kánonické) až do novoveku. HATTENHAUER 1998, s. 2-6.

9 K romanizácii práva v Uhorsku vyšlo viacero prác maďarských i slovenských autorov. Podrobný rozbor vytvorený na základe skúmania prameňov práva urobil vo svojej rozsiahlej štúdiu vydanéj v roku 1968 BÓNIS, György. *Einflüsse des römischen Rechts in Ungarn*. In BALOGH, Elemér (ed.) *Beiträge zur ungarischen Rechtsgeschichte 1000 – 1848*. Budapest : Gondolat kiadó, 2018, s. 77-193. Niekoľko dôležitých poznámok formuloval Jozef Karpát, ktorý upozornil na význam rímskeho práva v Uhorsku skôr v prostredí mestského práva: KARPÁT, Jozef. *Nové poznatky o recepcii rímskeho práva*. In *Právny obzor*, 1970, roč. 53, č. 9, s. 833. Jozef Karpát odkazoval aj na štúdiu o zachovanosti spisu *Summa legum Raimundi* v mestách na území Slovenska, porovnaj REBRO, Karol. *Summa legum Raimundi* v mestskom práve na Slovensku. In *Sborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského*, 1964, roč. 15, s. 155-170.

10 KURZE, Fridericus (ed.) *Annales Fuldenses ad a. 894. Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum ex Monumentis Germaniae historicis recusi*. Hannoverae : Hahniani, 1891, s. 125. „Zwentiboldus, dux Maravorum et vagina totius perfidiae, cum omnes regiones sibi affines dolo et astucia perturbando humanum sanguinem siciens circumiret, ultimum hortando suos, ne pacis amatores, sed potius inimici domesticis persisterent, diem ultimum clausit infelicitate.“

11 K bližšej analýze týchto prísah aj s odkazmi na staršiu literatúru porovnaj LYSÝ, Miroslav. *Mojmírovská Morava na hraniciach s impériom*. In *Forum Historiae*, 2014, roč. 8, č. 2, s. 98-129.

je relatívne abstraktný. Označenie je tak skôr propagandistickou frázou ako právnickou kvalifikáciou.

Zaujímavé však je, že to nebolo vlastne ani prvýkrát, čo Svätopluka obvinili z nevernosti. Rovnako bol obvinený aj v roku 871, pričom v tomto prípade už autor letopisu pojem *crimen* použil: „Svätopluk, synovec Rastislava, obvinený u Karolmana zo zločinu nevernosti, bol uväznený.“¹²

Aj tentoraz je autor prameňa pomerne skúpy na podrobnosti. Nie je nám jasné, v akom zmysle sa mal Svätopluk nevernosti dopustiť, a či vôbec tieto obvinenia mali nejaký reálny základ. Interpretovať tento text možno nielen ako právne konanie, ktoré sa začalo obvinením zo zločinu a skončilo uväznením, ale aj ako prostriedok riešenia konfliktu medzi Karolmanom a Svätoplukom, v rámci ktorého Karolman bol *Fuldskými letopismi* vykreslený ako človek nadradený Svätoplukovi.

Hoci tieto dva príklady z *Fuldských letopisov* nemôžu byť brané ako doklady domácej (moravskej) právnej terminológie, sú znakom prenikania inštitútu vernosti na tomto území. Dá sa predpokladať, že si čoskoro tento inštitút osvojili aj mojmírovskí panovníci (najmä Svätopluk) vo vzťahu k iným, susedným krajinám, napríklad voči českým Přemyslovcom.¹³ Základom každého vzťahu, ako je vernosť, pritom nie je len obsah vyžadovaných povinností, ale aj vedomie si následkov ich nedodržania.¹⁴

Mojmírovská éra dejín Veľkej Moravy ponúka ešte dva veľké a známe procesy. Prvým z nich je súd nad kniežaťom Rastislavom, ktorého pravdepodobne obžalovali podobne ako Svätopluka z nevernosti. Pred súd sa síce dostal v dôsledku toho, čo sa v našej historickej tradícii pranierovalo ako svätoplukovská zrada,¹⁵ avšak celý spor Svätopluka a Rastislava treba interpretovať trochu inak. Spory medzi príslušníkmi vládnucej dynastie neboli ničím neobvyklým a pomerne dlho platilo, že najefektívnejším spôsobom ich riešenia bolo zabitie protivníka. Niekedy sa mohlo toto zabitie vykonať ako exemplárne potrestanie,¹⁶ inokedy mohlo byť skôr výsledkom náhodného konfliktu (ako napríklad

12 Annales Fuldenses ad a. 871, s. 73. „Zuentibald nepos Rastizi apud Karlmannum a infidelitatis crimine insimulatus in custodiam missus est.“

13 LYSÝ 2014, s. 127.

14 Vernosť (*fidelitas*) v zmysle vzťahu – záväzku s nie celkom jasným vymedzením obsahu povinností.

15 Napríklad ZÁBORSKÝ, Jonáš. *Dejiny kráľovstva uhorského od počiatku do časov Žigmundových*. Bratislava : Slovart, 2012, s. 22-24. S týmto romantizujúcim odsúdením polemizoval napr. KUČERA, Matúš. *Postavy veľkomoravskej histórie*. Bratislava : Perfekt, 2005, s. 83. Zaujímavé je, že v novej dobe konanie Svätopluka sa pokúsila interpretovať ako *crimen laese maiestatis* HAVLÍKOVÁ, Lubomíra. *Crimen laese maiestatis a panovník jako garant práva ve velkomoravském prostředí 9. století*. In *Konstantínove listy*, 2011, roč. 4, s. 50-51. Treba však uviesť, že takáto interpretácia je určite nad rámec výpovednej schopnosti prameňov a nič z veľkomoravských juridik (ktorých aplikovateľnosť bola navyše v 9. storočí mimoriadne nepravdepodobná) tomu nenasvedčuje. To síce neznamená, že by Svätoplukovo konanie nepokladalo Rastislavovo okolie za nežiaduce, predsa len však doklad o existencii *crimen laese maiestatis* na našom území toto nepredstavuje.

16 Typickým príkladom je zabitie a rozštvrtenie Kopáňa Štefanom I. *Chronici Hungarici compositio saeculi XIV, c. 64*. In SZENTPÉTERY, Emericus (ed.) *Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum (SRH). Volumen I*. Budapestini : Academia Litter. Hungarica atque Societate Histor. Hungarica, 1937, s. 313-314. V tomto prípade pôsobí Štefanovo konanie voči Kopáňovi v jazyku prameňa skôr ako pomsta a už menej ako formalizovaný výkon spravodlivosti.

boleslavovská vražda českého kniežata Václava).¹⁷ Pri spore medzi Rastislavom a Svätoplukom je tak vlastne zaujímavé, že skončil relatívne civilizovane, Svätopluk vydal Rastislava Bavorom. Ak uvážime, že sa Svätopluk niekedy predtým poddal Karolmanovi, možno povedať, že vlastne konal ako „človek“ Bavorov na Morave. Mal (z bavorskej optiky) chrániť ich záujmy. Jeho konanie bolo teda vo svojej podstate „právne vyspelé“ a slúžilo na uspokojenie bavorských záujmov vo vzťahu k Rastislavovi. Súčasne ale treba povedať, že jazyk bavorských prameňov je tu pomerne skúpy na terminológiu. Dôvody Rastislavovho zajatia sú podané nesmierne vágne a popis súdu proti nemu je veľmi stručný. Autor *Fuldských letopisov* len podotkol, že Rastislavovi hrozil trest smrti, no nakoniec ho milosrdne „iba“ oslepili.¹⁸

Jazykovo, resp. terminologicky bohatšími textami sú pramene o súde proti Metodovi. O jeho procese z obdobia po roku 870 sa vie z dvoch druhov zdrojov, a to z hagiografických spisov z moravského prostredia a z pápežských prameňov. V jeho prípade sa navyše dá povedať, čo bolo predmetom kánonickej obžaloby Metoda – obvinenie z učenia na území cudzej diecézy – a je možné aj približne rekonštruovať proces. Neprekvapuje, že domáce pramene sú pomerne tendenčné v prospech Metoda a terminologicky menej vyspelé, najmä v porovnaní s pápežskými listami. Autor textu *Život Metoda* doň včlenil ako Metodovu obranu vetu, podľa ktorej Panónia patrí svätému Petrovi (t. j. Rímu) a že je to bavorská cirkev, ktorá proti (zneniu) kánonov okupuje cudzie územie.¹⁹ V pápežských listoch sa zase nájdú aj dve najdôležitejšie námietky proti odsúdeniu Metoda, a to tak námietky hmotnoprávnej povahy, teda že pápežský nárok na Panóniu nemal premlčiaciu dobu, i procesnej, a to, že bavorský súd nemohol byť v danom spore príslušný.²⁰ V pápežských prameňoch sa tak objavujú procesné výrazy ako súd (*iudicium*), rozhodnutie (*sententia*) a premlčanie (*prescriptio*).

Tento posledný príklad ukazuje pomerne známu vec, a to, ako jazyk cirkvi prospieval rozvoju právnej terminológie. Bez ohľadu na to, že išlo o komunikáciu medzi Rómom a bavorskou cirkvou, jednou z reakcií budúcej sa moravskej cirkvi napokon bol preklad cirkevných kánonov do domáceho jazyka.

Z hľadiska domáceho právneho jazyka stoja za zmienku príklady pochádzajúce z právnych pamiatok (juridík) 9. storočia. Poučný príklad sa nachádza v *Súdnom zákone pre ľud*, ktorý je unikátnou juridiciálnou pamiatkou

17 Dušan Třeštík vykladá zabitie Václava podľa svätováclavských legiend ako v istom zmysle náhodný incident: TŘEŠTÍK, Dušan. *Počátky Přemyslovců. Vstup Čechů do dějin (530 – 935)*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 1997, s. 432-435.

18 *Annales Fuldenses* ad a. 870, s. 72. „Et post paululum inde transiens circa Kalendas Novembris in Baioariam profectus est; ibique cum suis colloquium habens Rastizen gravi catena ligatum sibi praesentari iussit eumque Francorum iudicio et Baioariorum necnon Sclavorum, qui de diversis provinciis regi munera deferentes aderant, morte damnatum luminibus tantum oculorum privari praecepit.“ K súdu nad Rastislavom porovnaj tiež G. WAITZ (ed.) *Annales Bertiniani ad a. 870. Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum ex Monumentis Germaniae historicis recusi*. Hannoverae : Hahniani 1893, s. 114.

19 Žitije Mefodija, c. 9. In BARTOŇKOVÁ, Dagmar a kol. (eds.) *Magnae Moraviae Fontes Historici (MMFH) II. Textus biographici, hagiographici, liturgici*. Brno : Universita J. E. Purkyně, 1967, s. 151-152.

20 K pápežským listom porovnaj BARTOŇKOVÁ, Dagmar a kol. (eds.) *MMFH III, Diplomata, epistolae, textus historici varii*, Epistolae, č. 46-50. Brno : Universita J. E. Purkyně, 1969, s. 159-168.

z obdobia 9. storočia. Jeho existencia je zaujímavá aj tým, že ide o (zrejme neúspešný) pokus o prehĺbenie pôsobenia Konštantína a Metoda na Morave nad rámec budovania štruktúr moravskej cirkvi pre potreby mojmírovského rodu na šírenie „božích“ noriem. Teoreticky mohli obaja siahnuť aj po justiniánskych zbierkach práva, avšak predloha *Súdneho zákona pre ľud*, byzantská *Ekloga*, bola zrejme pre ich potreby praktickejšia a obsahovala pravdepodobne ustanovenia viac vyhovujúce predstavám o pôsobení náboženských noriem v spoločnosti.²¹ Z množstva týchto článkov tak treba spomenúť ten, ktorý je v moderných edíciách označený ako článok 8:

Keď niekto zvedol pannu bez súhlasu rodičov a keď sa tí o tom neskôr dozvedia, ak si ju chce vziať a chcú to i jej rodičia, nech sa koná svadba. Ak sa však bude jeden z nich zdráhať a bude to (človek) vážený pre svoje bohatstvo, nech dá dievčaťu za zneuctenie litru zlata, t. j. 72 zlatých solidov. Ak je chudobnejší, nech dá polovicu svojho majetku. Ak je však nemajetný, nech ho dá sudca zbičovať a vyhostiť zo svojho obvodu. Je tiež povinný podrobiť sa pokániu počas siedmich rokov, ako sme napísali.²²

Text vznikol prekladom byzantskej predlohy a je výstižnou ukážkou problému, aké ťažké je rozlišovať medzi „kriminálnym správaním“ a bežným „spôsobením škody“. Všeobecne sa dá tušiť, že z veľkej časti má byť norma, ktorej obsahom je zákaz zneuctenia panny bez súhlasu rodičov, riešená súkromnoprávnym vyrovnaním. Iné ako súkromnoprávne východisko prichádza do úvahy vlastne len vtedy, ak je zvodca nemajetný a náhrada škody tak nie je možná. Vtedy prichádza do úvahy satisfakcia v podobe telesného poníženia chudobného zvodcu. Za najdôležitejšiu súčasť budúceho trestného práva však možno pokladať pokánie, pretože bez neho by z takto formulovaného článku vyplývalo iba ak to, že na beztrestné zvedenie panny bez súhlasu rodičov sú potrebné peniaze. Ak majetková sankcia smeruje k vyrovnaniu zneuctenia²³ (podobne ako prípadný sobáš medzi mladými smilníkmi) a telesné potrestanie je náhradou za nemajetnosť zvodcu, potom pokánie je dôležité z hľadiska vývoja neskoršieho trestného práva, pretože smeruje k vnútru páchatela, k jeho svedomiu a vôli, k dôrazu na nesprávnosť jeho konania.

Ak je v pokání ôsmeho článku *Súdneho zákona pre ľud* možné nájsť počiatočné elementy trestného práva, bez pochyb v ňom chýba jeho terminológia. Nie sú v nej pojmy ani pre kriminálnika, ani zločin, ani trest. Norma je, ako je pre túto dobu typické, kazuistická a miera abstraktnosti je v podstate nulová. Tieto znaky platia napokon pre celú zbierku a sú viditeľné aj v zbierkach z omnoho neskoršieho obdobia. Nemožno sa rozhodnúť, či by sa dalo normu z článku 8 zaradiť medzi trestné právo alebo právo súkromné. Trestnoprávnym znakom je tu posledná forma sankcie v podobe telesného trestu (a tiež pokánie), avšak preferované riešenie je tu v podobe vyrovnania medzi mladým smilníkom a rodičmi dievčaťa. Jedna z možností interpretácie tohto prameňa

21 KIZLINK, Karel. Právo Velkej Moravy. In *Právnické štúdie*, 1969, roč. 17, s. 476.

22 Законъ судныи людѣмъ, t. 8. In BARTOŇKOVÁ, Dagmar – VEČERKA, Radoslav (eds.) *MMFH IV. Leges, textus iuridici*. Praha : KLP, 2013, s. 163-164.

23 Dôležité poznámky k tejto norme formuloval Vladimír Procházka, ktorý upozornil aj na jej archaickosť. PROCHÁZKA, Vladimír. Deset poznámek ke Ganevovu výkladu krátké redakce Zakona sudného ljudem. In *Právněhistorické studie*, 1963, roč. 9, s. 311-312.

by mohla byť, že primárnym cieľom normy bolo nastolenie mieru medzi obo-
ma stranami, a že teda išlo o jednoduché vyriešenie konfliktu.²⁴ Tento postreh
je nepochybne dôležitý. Stále však vzhľadom na štruktúru normy i jej jazyk
platí, že nejde o trestnoprávnu normu a mladík zvädzajúci pannu bez súhlasu
jej rodičov by mal byť interpretovaný skôr ako hriešnik a narušiteľ práva, nie
však ako kriminálnik.

Z ostatných článkov *Súdneho zákona pre ľud* je očividné, že síce na jednej stra-
ne je vyjadrením snahy potierania nežiaduceho konania (najmä v oblasti tzv.
sexuálnych deliktov), je však ťažké rozhodnúť sa, či má byť trestaný „hriech“
alebo „zločin“.²⁵ Nasvedčuje tomu ostatne aj široká paleta cirkevných trestov,
ktoré sú niekedy kombinované s telesnými trestami.²⁶

Náznaky o niečo vyspelejšej terminológii sa však nachádzajú v staroslo-
vienskom preklade *Nomokánonu*, ktorý, ako sa predpokladá, vznikol s men-
ším časovým odstupom od *Súdneho zákona pre ľud*, a takisto išlo o preklad
z gréckeho jazyka. Sú v ňom termíny ako: vina – z väčšej časti ako dôvod,
príčina, v niektorých prípadoch však aj ako vina; trestať (*kazniť*); procesné
výrazy ako obžaloba (*oklevetanie*), priznať sa (*ispovešť*) a pod.²⁷

Preklad *Nomokánonu* a celkovo všetky juridiká, ktoré sa nám zachovali
z neskorších odpisov a ich pôvod sa predpokladá z obdobia cyrilo-metod-
skej misie, však treba brať ako doklad učeného práva, a nie práva riadne
aplikovaného. Význam tejto právnej pamiatky je viac terminologický. Me-
todova práca s *Nomokánonom* je dokladom toho, že sa mu podarilo pri pre-
klade z gréčtiny nájsť vhodné staroslovienske ekvivalenty, ktoré boli dosta-
točne zrozumiteľné moravskému obyvateľstvu. Za určitých okolností je teda
možné povedať, že existencia týchto pojmov naznačuje aj existenciu jed-
notlivých inštitútov v právnej praxi.²⁸ Tento predpoklad však nemôže platiť
absolútne. Aj vyššie uvedený prehľad jednotlivých pojmov totiž ukazuje, že
mali nepochybne širšie spektrum významov a nedajú sa interpretovať vý-
lučne ako pojmy právne. Významné sú skôr preto, že ukazujú možnosti,
ako sa domáci jazyk môže prispôbiť cudziemu právu, či už išlo o právo
byzantské (rímske) alebo kánonické. Obdobne sa mohol tento jazyk prispô-
sobiť aj západným vplyvom.

Nie je nijakým prekvapením, že jazyk naračných prameňov je omnoho me-
nej právnický ako jazyk juridik. A to aj napriek tomu, že i naračné pramene
vytvárali klerici, ktorí mohli mať základy právnického vzdelania, hoci len
v oblasti kánonického práva. Možno to pozorovať pri *Fuldských letopisoch*,

24 V podobnom duchu so zameraním na arpádovské pramene GÁBRIŠ 2012, s. 314-316. T. Gábriš
prirovnáva túto metódu riešenia konfliktov k modernej restoratívnej justícii.

25 Sú autori, ktorí príslušné pasáže *Súdneho zákona pre ľud* interpretujú ako trestné právo. Porovnaj
napr. SATURNÍK, Theodor. *Příspěvky k šíření byzantského práva u Slovanů*. Praha : Nákladem
České akademie věd a umění, 1922, s. 118-135.

26 Za obcovanie s mníškou mala byť dvojkombinácia trestu – odrezanie nosa a pätnásťročný poká-
nie. Законъ судnyi ljudьмъ. t. 6, s. 161-162.

27 Analýzu právneho jazyka *Nomokánonu* spracoval JÁGER, Róbert. *Nomokánon. Právnohistorická
analýza a transkript*. Banská Bystrica : Belianum, 2017, s. 105-106, 112-114, 124-132.

28 GÁBRIŠ, Tomáš – JÁGER, Róbert. *Najstaršie právo na Slovensku? Pokus o rekonštrukciu predcy-
rilometodského normatívneho systému*. Bratislava : Wolters Kluwer, 2016, s. 71-75.

rovnako sa však možno pristaviť pri *Uhorskej kronike*, ktorá je známa zo zachovaného znenia kompozície kroník zo 14. storočia. Pri čítaní tohto textu vynikne niekoľko zaujímavých pasáží, napríklad Aradské zhromaždenie z obdobia panovania Bela II. Slepého (1131 – 1141). Na ňom mala podľa kronikára hlavnú úlohu kráľovná Helena, ktorá sa rozhodla pomstiť za oslepenie svojho manžela, kráľa Bela.²⁹ Na zhromaždení, ktoré bolo koniec koncov priestorom na riešenie konfliktov, kráľovná vzniesla obvinenie, následne tam prebehlo vyšetrowanie, vynesenie rozsudku a napokon aj exekúcia. Nešlo teda o obyčajné bezprávne zabitie, pomstu, ale o právne vyriešenie sporu v podmienkach 12. storočia.³⁰

Napriek tomu, že sa Belova krivda riešila v dobových normatívnych rámcoch, jazyk príslušnej časti kroniky tomu príliš nenasvedčuje. Páchatelia sú označení ich stavovským postavením (*barones*) alebo morálno-defamačným výrazom neverní (*prophanes*), kým exekúcia je vyjadrená tým, že ich „ľud“ (*populus*) „kruto povraždil“ (*crudeliter occiderunt*). Na strane druhej, z pohľadu požiadaviek, ktoré sa kladú na trestné právo, nechýba v konaní trest za opovrhnutiahodné konanie barónov a, prinajmenšom slovami autora prameňa, je tu prítomné aj ich morálne odsúdenie.

O niečo výraznejším termínom blížiacim sa trestnému právu je potom výraz zločinci (*malefactores*), ktorými boli v *Uhorskej kronike* označení tí, ktorí mali oslepiť Vazula, bratranca kráľa Štefana I. Ako je všeobecne známe, podľa ríšskych prameňov to mal byť uhorský kráľ Štefan I., ktorý mal stáť za oslepením svojho bratranca Vazula.³¹ Popis zaznamenaný v *Altaišských letopisoch* je vcelku vecný, bez emócií a bez expresívnych výrazov.³² Na druhej strane sa však pri prepise predlohy *Altaišských letopisov* do predlohy *Uhorskej kroniky* podarilo včleniť trochu pestrejší popis, ktorého obsah však nebudí

29 Chronici Hungarici compositio saeculi XIV., c. 160. In SZENTPÉTERY, Emericus (ed.) *Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum I.* Budapestini : Academia litter. Hungarica atque Societate histor. Hungarica in partem impensarum venientibus, 1937 s. 446-447. „Quo regnante regina Elena habito consilio regis et baronum fecit congregationem generalem in regno iuxta Arad. Illa igitur die dicte congregationis, dum rex sedisset super solium regni sui, venit regina cum filiis suis et sedit circa regem. Dixit autem ad populum universum: ‚Omnes fideles, nobiles, senes et iuvenes, divites ac pauperes, audite. Cum cuique vestrum Deus visum dederit naturalem, volo audire, cur dominus noster rex suis oculis sit privatus et quorum consilio hoc sit actum? modo mihi propalate et eos fideliter in hoc loco vindicantes, nobis de ipsis finem date. Ecce enim Deus regi nostro pro duobus oculis dedit quatuor.‘ Facta igitur hac voce irruit omnis populis super illos barones, quorum consilio rex obcecatus fuerat et quosdam ex ipsis lignaverunt, quosdam vero detruncaverunt. Sexaginta autem et octo prophanos ibidem crudeliter occiderunt et omnes successores eorum, tam viri quam mulieres eodem die sunt registrati. Insuper omnis illorum possessio ecclesiis cathedralibus est divisa, et sic omnes ville conditionales de Hungaria donationes regum nominantur.“

30 K podrobnejšiemu rozboru porovnaj LYSÝ, Miroslav. Panovníci, biskupi, veľmoži a ľud. Zhromaždenia v historickom porovnaní mojmírovej Moravy a arpádovského Uhorska. In *Forum Historiae*, 2019, roč. 13, č. 2, s. 72-73.

31 Edmundi L. B. ab OEFELE (ed.) *Annales Altahenses maiores ad a. 1041. Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum ex Monumentis Germaniae historicis recusi.* Hannoverae : Hahniani, 1891, s. 24. „Stephanus bonae memoriae rex (...) cum filius eius patre superstite esset mortuus, quoniam alium non habuit filium [...]; filium fratris sui digniorem in regno, quia hoc non consensit, cecavit et parvulos eiusdem exilio relegavit.“

32 Tento prameň však nie je pôvodný, keďže *Altaišské letopisy* sú známe až z pomerne neskorého prepisu. Porovnaj *Annales Altahenses maiores*, s. V. Príbuzný prameň, *Herimannova kronika*, tento príbeh, žiaľ, nezaznamenala.

príliš veľkú dôveru. Otázka nízkej dôveryhodnosti prameňa však tentoraz nie je dôležitá. Podstatné je skôr to, že Budu a Šebeša, ktorých mala za Vazulom vyslať Štefanova manželka Gizela, autor označil ako zločincov (*malefactores*), nad ktorými už Štefan I. pre svoj údajný zlý zdravotný stav nemohol vykonať trest (*penam*), keďže na to nemal dosť síl.³³ Štefan teda z hľadiska autora prameňa nie je pomstiteľom, ale sudcom.

V *Uhorskej kronike* sa taktiež nájde pojem *causae criminales*, a to v súvislosti s vyrieknutím rozsudku a trestu spojeným s prelievaním krvi (*pena sanguinis*).³⁴ Pasáž sa vzťahuje na kráľa Ladislava I. (1077 – 1095) a stojí za spomenutie, že sa v nej nachádza textová súvislosť so svätoladislavskou legendou (pochádzajúcou zrejme zo začiatku 13. storočia).³⁵ Práve v tejto legende sa totiž nachádza obraz svätého Ladislava ako panovníka, ktorý bol spravodlivým sudcom a snažil sa zmierňovať tvrdosť rozsudkov.³⁶

Ideál milosrdného panovníka nebol v Ladislavovom prípade vôbec unikátom. Nachádza sa aj medzi motívmi v *Kristiánovej legende* opisujúcimi zbožnosť kniežaťa Vacláva. Vaclav bol totiž údajne radšej, keď nebol prítomný pri rozsudkoch trestu smrti (*a iudicibus capitali*). Z podobných dôvodov sa vraj staral o ničenie žalárov a šibeníc.³⁷ Opäť v tomto prípade nie je zaujímavá vecná pravdivosť prameňa, podstatné je zobrazenie ideálu kresťanského a milosrdného vládcu, ktorý je ochotný odpúšťať vinníkom, pretože si vzal na srdce Kristove slová v evanjeliu: „Nesúďte, aby ste neboli súdení, a neodsudzujte, aby ste neboli odsúdení.“³⁸ Ideál milosrdenstva je dôležitou črtou, pretože v dovtedajšom archaickom práve absentovalo. Milosrdenstvo zamierovalo pozornosť nielen na skutok, ale i na jeho vykonávateľa.³⁹ Nebolo preto nevyhnutné uzmierniť si vyššie sily „napravením krivdy“, dôležitejšie skôr bolo starať sa o dušu hriešnika.

V arpádovských zákonoch sú pomerne striktné formy noriem smerujúce k riešeniu konfliktov. Štruktúrou sa v mnohom podobajú na *Súdny zákon pre ľud* a taktiež v ňom vidno len pozvoľnú tvorbu trestného práva. Napríklad článok o zabití otroka otrokom znie nasledovne:

Ak niekoho sluha zabije sluhu iného, pán vraha nech nahradí hodnotu sluhy pánovi zabitého, pokiaľ môže, ale ak nemôže, sluha nech je po štyridsiatich dňoch predaný a jeho cena nech sa rozdelí.⁴⁰

33 Chronici Hungarici compositio saec. XIV., c. 69, s. 320-321.

34 Chronici Hungarici compositio saec. XIV., c. 131, s. 405.

35 MARSINA, Richard. Ochranca slabých. In DVOŘÁK, Pavel, (ed.) *Legendy stredovekého Slovenska. Ideály stredovekého človeka očami cirkevných spisovateľov*. Budmerice : Rak, 1997, s. 126.

36 Legenda S. Ladislai regis. In SZENTPÉTERY, Emericus (ed.) *SRH, Volumen I*. Budapestini : Academia Litter. Hungarica atque Societate Histor. Hungarica, 1937, s. 518-519. „Unde rigorem iustitiae lenitate temperans misericordie, talem se erga subditos exhibebat, ut ab eis potius amaretur, quam timeretur.“

37 LUDVÍKOVSKÝ, Jaroslav (ed.) *Legenda Christiani. Vita et passio sancti Wenceslai et sancte Ludmille ave eius*, c. 6. Prague : Vyšehrad, 2012, s. 60.

38 LUDVÍKOVSKÝ 2012. „Nolite iudicare, ne iudicimini, nec condempnare, ut non condempnmini.“

39 HATTENHAUER 1998, s. 115-119.

40 Constitutiones synodi in civitate Zabolch 20 Maii 1092. In BAK, János M. (ed.) *Online Decreta Regni Mediaevalis Hungariae. The Laws of the Medieval Kingdom of Hungary. All Complete Monographs. 4 (ODRMH)*, https://digitalcommons.usu.edu/lib_mono/4. „Si alicuius servus servum alterius occiderit, senior homicide medietatem servi componat seniori interfecti, si potest, sin autem peracta una quadragesima venundetur servus et pretium dividatur.“

Sluha, ktorý spôsobí smrť inému sluhovi, je síce označený ako *homicida*, riešenie následkom jeho konania je však ukázkovým vyrovnaním medzi dvoma stranami vo forme náhrady škody. Napriek tomu, že tu došlo k vražde, podstatou nápravy nemá byť potrestanie, ale vyplatenie hodnoty za smrť iného človeka. Tento článok patrí spomedzi zákonov sv. Štefana medzi „najarchaickejšie“.

O krok bližšie k trestnému právu je potom skupina ďalších článkov venujúcich sa vraždám. Povšimnutiahodné je, v čom sú tieto ustanovenia odlišné:

Ak niekto rozvášnený hnevom a spupnosťou úmyselne spôsobí vraždu, mal by vedieť, že podľa dekrétov našej rady nech zaplatí stodesať zlatých penzí, z ktorých päťdesiat nech sa odvedie do kráľovskej pokladnice, ďalších päťdesiat nech ide príbuzným a desať nech sa vyplatí sudcovi a sprostredkovateľom. Vrah nech sa postí podľa nariadení cirkevných zákonov.⁴¹

Takéto ustanovenie je veľmi charakteristické tým, ako sa v ňom kombinuje „spôsobenie škody“ zabitím a následným vyrovnaním, s pokáním, ktoré by malo smerovať k vnútru vraha. Takto sa z pôvodcu škody začína cesta k páchatelovi. Jeho skutok je však ešte v zmysle svetského práva škodou, v zmysle práva cirkvi hriechom. Je preto trochu diskutabilné, či sankčný systém arpádovských zákonov je vhodné považovať za tresty.⁴² Hľadanie výrazu *pena* (resp. *poena*) by bolo márne; väčší úspech by bol pri termíne *penitentia*.⁴³ Aj v archaickom práve tie formy sankcií, ktoré nesmerovali k náhrade škody, ale boli popravami, boli v podstate rituálmi na uzmiernenie bohov. Odsúdený bol tak viac-menej obetovaný,⁴⁴ jeho rozsudok (ortiel) nemal napraviť jeho, ale smeroval k náprave protiprávneho (nesprávneho, „krivého“)⁴⁵ stavu. Ak sa k pôvodnej sankcii pridáva cirkevný trest, až týmto sa norma „kriminalizuje“, konanie narušiteľa sa pozvoľna mení na zločin a narušiteľ sa pozvoľna mení na páchatela.

Z prvej tretiny 13. storočia pochádza *Varadínsky register*, zachovaný len z rano-novovekého knižného vydania.⁴⁶ Okrem zápisov jednotlivých konaní boli súčasťou vydania aj modlitby, pričom v jednej z nich sa nachádza napríklad odkaz na to, ako Boh oslobodil Zuzanu z falošného obvinenia,⁴⁷ a pranie, nech každého nevinného zo zločinu, ktorý príde do Varadína, oslobodí

41 Decreta S. Stehani regis (1000 – 38) [liber primus]. In ODRMH. „Si quis hospitem cum benivolentia accipit et nutrimentum sibi honeste inpendit, quamdiu secundum propositum nutritur, non deserat suum nutritorem, nec ad aliquem alium suam deferat hospitalitatem.“

42 Ku kategorizácii trestov v staršom práve porovnaj TIMON, Ákos von. *Ungarische Verfassungs- und Rechtsgeschichte mit Bezug auf die Rechtswicklung der westlichen Staaten*. Berlin : Puttkammer und Mühlbrecht, 1904, s. 429-440. U nás sa kategóriám trestov venovali napr. SEGEŠ, Vladimír. *Kriminalita a justícia v stredovekom Prešporku*. Bratislava : Marenčin PT, 2020, s. 150-156; GÁBRIŠ, Tomáš. Mikrosonda do sankčného systému arpádovského Uhorska. In *Historický časopis*, 2008, roč. 56, č. 4, s. 601-619.

43 Napr. Constitutiones synodi in civitate Zabolch 20 Maii 1092 (=Ladislav I 1).

44 HATTENHAUER 1998, s. 18.

45 TŘEŠTÍK 1997, s. 303.

46 *Ritvs explorandae veritatis, quo Hungarica natio in dirimendis controuersijs ante annos trecentos & quadraginta vsa est, & eius testimonia plurima, in Sacratio summi templi Varadien. reperta*. Colosuarij 1550.

47 KARÁCSONYI, Joannes – BOROVSZKY, Samuel (eds.) *Regestrum Varadiense examinum ferri candentis ordine chronologico digestum, descripta effigie editionis a. 1550 illustratum*. Budapest : Hornyánszky Viktor, 1903, s. 150. „...Deus, qui Susannam de falso crimine liberasti...“ Ide o náležku na 13. kapitolu Danielovej knihy z Biblie.

skúškou horúceho železa,⁴⁸ zatiaľ čo vinník (*reus*) sa má napraviť pokáním. Kým publikované modlitby svedčia o rozvinutejšom vplyve kánonického práva v Uhorsku, samotné záznamy vo *Varadínskom registri* sú príliš stručné na uskutočnenie podrobnejšieho rozboru. Paradoxne je tak liturgický text komplexnejší pri pomenovaní konania v rámci trestného práva.

Vo všeobecnosti poukazuje diplomatický materiál na pozvoľné prenikanie jazyka trestného práva do súdnej praxe. Napríklad výraz *malefactor* bol v staršom období pomerne ojedinelý a neprekvapí, že sa v slovenskom diplomatári vyskytuje až v roku 1235, a to navyše v listine pápeža Gregora IX.⁴⁹

Práve 13. storočie znamená rozvoj právnej terminológie v prostredí uhorskej úradnej praxe. Všimnúť sa to dá aj na príklade listiny Bela IV. z roku 1246, ktorá informuje o odňatí hradu Filakovo s príslušenstvom Fulkovi, synovi Šimona, z dôvodu „spáchania mnohých zločinov“. Listina je zaujímavá tým, že oplýva pomerne širokým spektrom trestnoprávnej terminológie vrátane pojmov ako *infidelitas*, *crimen laese maiestatis* veľmi dobre známym v neskoršom období a odvoláva sa v normatívnom základe na starú obyčaj krajiny (*regni nostri consuetudo antiqua*).⁵⁰

Počas 13. storočia dochádza k dôležitým impulzom na doformovanie trestného práva aj inak než len pôsobením cirkvi. Výrazným motorom museli byť nové privilégia pre hostí a mešťanov. Hoci o pôsobení mestských súdov v ich prvopočiatkoch sa prakticky nič konkrétne nevie, privilégiálne listiny poukazujú na jeden dôležitý aspekt. Napríklad trnavské privilégium z roku 1238 uvádza ako výsadu pre hostí a mešťanov možnosť voliť si richtára, ktorý bude môcť rozsudzovať všetky konania, či už pôjde o spory občianske alebo trestné (*in quacunq[ue] lite civili vel eciam criminali*).⁵¹ V privilégiu pre Svätý Kríž z roku 1246 sa zase rozlišujú spory peňažné a trestné (*causa pecuniaria, causa criminalis*), pričom v tých druhých sa má rozsudzovať podľa uhorských zvyklostí.⁵² V nitrianskom privilégiu sa potom rozlišuje medzi peňažnými, občianskymi a trestnými spormi.⁵³ Pekná formulácia sa nachádza v privilégiu pre Rimavskú Baňu, v ktorej richtár získal právomoc rozsudzovať nad obyvateľmi „všetky spory, tak veľké ako aj malé, tak trestné ako aj občianske“.⁵⁴

48 KARÁCSONYI – BOROVSZKY 1903. „...quicunque innocens de hoc crimine, vnde nunc iudicium agitur, in hoc ferrum igne candens manum miserit, sanam inde atque illaesam...“

49 Použitý bol v súvislosti s pochvalou pápeža smerujúcou k uhorskému kráľovi Ondrejovi II. (1205 – 1235), že zachováva ľuďom cirkevného stavu *privilegium fori*. Porovnaj MARSINA, Richard (ed.) *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae* (CDES) I. Bratislavae : 1971, č. 450, s. 325. „Saluti tue convenit et honori, ut viros ecclesiasticos regni tui maxime regulares in sua iustitia tuearis, malefa[ctores] suos potentie tue dextera cohibendo, ut in quietis correctis pusillanimes consoleris.“

50 MARSINA, Richard (ed.) *CDES II*. Bratislavae : 1987, č. 217, s. 148. Zaujímavé je, že tento závan – na uhorské pomery – „modernej“ terminológie je spojený naopak s použitím ordálu v konaní proti Fulkovi.

51 CDES II, č. 44, s. 31.

52 CDES II, č. 219, s. 152.

53 CDES II, č. 298, s. 209.

54 JUCK, Lubomír (ed.) *Výsady miest a mestečiek na Slovensku*. Bratislava : Veda, 1984, č. 36, s. 50. „Ut inter se eligendi maiorem ville, quem voluerint, habeant plenam et liberam facultatem, qui omnes causas ipsorum, tam maiores quam minores, tam criminales quam civiles, examinandi et dirimendi habeat potestatem.“

Vo viacerých prípadoch sa však dá nájsť namiesto trestných vecí označenie značne užšie, a to napríklad *causae sanguinis*, ktoré sa vyskytujú vo viacerých privilegiálnych listinách. Takáto špecifikácia je napríklad v tekovskom privilegii z roku 1240, v ktorom je formulovaný protiklad medzi *causa sanguinis* (rozsudzovaná županom) a *causa minuta*.⁵⁵ Podobne potom o *causa sanguinis* hovorí aj obnova privilegia vo Zvolene z roku 1243.⁵⁶ Rozličné vecné exempcie sú roztrúsené po privilegiách 13. storočia. Vyplývalo z nich, že richtári jednotlivých komunít mohli slobodne súdiť všetky spory (*omnes causa*) s určitými výnimkami.⁵⁷

Je zrejmé, že impulzom na rozlišovanie trestných a občianskych vecí sa mohla stať práve otázka procesnej príslušnosti. V 13. storočí sa totiž právny partikularizmus rozvinul v Uhorsku do tej miery, že začalo byť významné rozlíšenie, ktorý spor nielen z osobnej, ale aj z vecnej stránky má byť prerokovaný pred ktorým konkrétnym súdom. Pod vplyvom prílevu nových obyvateľov zo západu prichádzalo nielen nové právo, ale spolu s ním aj tlak na väčšiu rozmanitosť v práve a zmysel pre jeho štruktúrovanosť. Tá nevedla ešte k rozdeleniu procesných pravidiel (k rozdeleniu medzi trestným a občianskym konaním v stredoveku nedochádza), začína sa však uvažovať nad tým, že štruktúra práva nie je závislá len od subjektov, ale aj od vecných, obsahových hľadísk.

Týmito vecnými hľadiskami, významnými pre dotvorenie trestného práva vo vrcholnom stredoveku, sú tieto znaky: skutok riešený ako *causa criminalis* sa vníma ako hriech, jeho odsúdenie je vecou komunity, od ktorej sa očakáva morálne odsúdenie; tento aspekt je zvýraznený verejným vykonávaním trestov;⁵⁸ riešenie má nejakým spôsobom smerovať k previnilcovi, nie však nutne na jeho nápravu a „zaradenie do spoločnosti“, jeho pokánie má ochrániť jeho dušu;⁵⁹ na začiatku tohto procesu je najskôr rozvoj procesných pravidiel a až v neskoršom období sa pridáva hmotné právo, stelesnené neskoršími zbierkami mestského práva; a výrazným akcelerátorom vytvorenia kategórie *causa criminalia* je okrem cirkvi aj prenikajúce mestské právo.

Tak ako veľké množstvo iných výskumných otázok spojených s obdobím do 13. storočia ani táto štúdia pre absenciu prameňov nemôže vyčerpávajúco a úplne presvedčivo vysvetliť rozdiel v povahe práva medzi včasným a vrcholným stredovekom na jednej strane a rozvinutým trestným právom neskoršieho obdobia na druhej strane. Ak o existencii a povahe trestného práva v neskorom stredoveku neexistuje pochybnosť, včasný a vrcholný

55 CDES II, č. 79, s. 56.

56 CDES II, č. 139, s. 94. Tu je však rozdiel ten, že v porovnaní s Tekovom nad obyvateľmi mesta nemá župan súdnu právomoc.

57 Podrobnejšie rozobrala jednotlivé príklady LYSÁ, Žofia. *Bratislava na ceste k privilegiu 1291. Štúdie k dejinám Bratislavy v 13. storočí*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2014, s. 170, pozn. č. 805.

58 Naproti tomu je občiansky spor viac vecou sporových strán.

59 V neskorom stredoveku to už vidno na niektorých príkladoch v taverníckom práve skúmanie motívu trestného činu. Typickým príkladom je možnosť omilostenia hladného zlodēja chleba, kým u „profesionálneho“ zlodēja má byť vykonaný telesný trest. MERTANOVÁ, Štefánia (ed.) *Ius tavernicale II* 48. Bratislava : Veda, 1985, s. 193.

stredovek núti povahu trestajúcich noriem vnímať práve cez kontext odlišného účelu noriem, bez ohľadu na to, či tieto normy pochádzali z obyčají alebo z kánonov.